

SALLAI ISTVÁN

1911–1979

Rendhagyó módon alakult az élete.

Harmincnyolc esztendőös koráig fogalma se volt a modern könyvtárról, sőt – ahogy maga is nevetve mondogatta –, még egy „igazi”, nagyobb könyvtárat se látott belülről. És mégis ő lett a magyar közművelődési könyvtárügy létrehívója, haláláig atyamestere.

Ilyen ívű pályát még olyan forradalmas években is ritkán futnak be, mint amilyen a mi felszabadulással kezdődő korszakunk volt.

Baján született 1911-ben, apja kovács volt. Sose beszélt róla, hányan is voltak testvérek, csak azt tudjuk, hogy őt már egyedül az édesanyja nevelte, istápolta, taníttatta. A tehetséges, de szegény fiúk akkoriban lehet-

séges két útja közül – pap vagy tanító – az utóbbit választotta. Ideiglenes tanítóként előbb Vaskúton, majd Baján oktatott. 1933-ban került a kisszállási uradalom elemi iskolájába, ahol egyedül oktatta a cselédgyerekeknek mind a hat osztályát. De nemcsak a kicsiket, hanem a szüleiket is maga köré gyűjtötte, tudatos népművelő, fejtágító tevékenysége innentől datálható. És művelte önmagát is. Olvasott és tanult. Könyvtár és tanító nélkül, de olyan szorgalommal és olyan szerencsés kézzel válogatva a könyvek között, hogy megalapozott és szinte univerzális tudásra tett szert: otthonos volt a természettudományokban, kitűnően ismerte a világirodalmat, a zenét, a társadalomtudományok eredményeit, a képzőművészetek alkotásait, a politikai eseményeket, beleértve a frissen született államok földrajzi fekvését is. Nyelveket is tanult. A gyermekkorban megismert bajai svábot és bunyevácot olvasással, önképzéssel német és „szláv” nyelvtudássá fejlesztette, az angolból szaktanítói képesítést szerzett. Mintha csak tudatosan készült volna sorsának nagy és hirtelen fordulójára.

Mert amilyen fordulat a falusi tanító életében 1949-ben bekövetkezett, az még abban a sodró, forrongó korszakban is ritkaságszámba ment. Sallai István kiválasztatott a magyar könyvtárügynek és a magyar könyvtárügy Sallai Istvánnak.

A dátumok jellemzik legjobban az életút változásának felgyorsult ütemét. 1949-ben előbb egy bajai általános iskola igazgatóhelyettesévé nevezik ki, majd szeptember 5-én áthelyezik a Népművelési Minisztérium Könyvtárosztályára. Alig két hónap múlva megbízzák a Népkönyvtári Központ, s ami ugyanazt jelenti, a közművelődési (népkönyvtári) hálózat megszervezésével.

Hogyan birkózott meg ezzel a hatalmas feladattal egy, a fővárosban alighogy megmelegedett, a szakterülettel éppen csak ismerkedő ember? Mindig is hangoztatta, ha megkérdezték, nyilatkozta, hogy szerencséje volt. Elbeszélése szerint új hivatalában egy asztalfiókban, pusztá véletlenségből rábukkant Sebestyén Géának a körzeti könyvtárak szervezésével foglalkozó, a hálózati rendszert részletesen kifejítő tanulmányaira. Ez így persze túlságosan egyszerűsített történet. Először is kutatni kellett, ki kellett fürkészni az elődök elgondolásait, s ha már rábukkant, dönteni kellett, hogy elfogadja-e a koncepciót, vagy sem. Hány meg hány új vezető talált akkoriban és azóta is elődje asztalfiókhában kész, átgondolt tervezetet, amelyet presztizs-okokból is a papírkosárba dobott? Sallai István, a kívülről jött, a kívülről nem így tett. Gondosan tanulmányozta Sebestyén Géa tervezetét és letette mellette a voksot. Ez a döntése abban az időben bátorságra vallott, márcsak azért is, mert nem volt szokásos. Így hát a magyar közművelődési könyvtárügy óriási szerencséjére a Népkönyvtári Központ nem egymástól függetlenül létező népkönyvtárakat, hanem összefüggő, egy-egy központi könyvtárra támaszkodó körzetesített könyvtárak rendszerét valósította meg. A Közép- és Kelet-Európában egyedülálló szervezési szisztéma szerint a községek könyvtárai nemcsak a kis közösség szűkös erőforrásaira támaszkodhattak, hanem potenciálisan a több járásnyi területet átfogó körzeti rendszer teljes könyvanyagával is rendelkezhetnek, igénybe vehették a körzeti könyvtár módszertani segítségét, s rajtuk keresztül a párhuzamosan kiépülő központi szolgáltatásokat.

A fejlődés elképesztő ütemű volt. Az 1949. december 28-án megnyílt Könyvtárügyi Kiállítás katalógusa büszkén hirdeti, hogy „A Népkönyvtári Központ 10 körzeti könyvtárat létesített a magyar vidék különféle pontjain, melyekhez több mint 400 alapkönyvtár tartozik”. A következő években az egész országra kiterjedő hálózat alakult ki. A körzeti könyvtárak szolgáltatásaira épülő ellátási rendszerek kitűnően működtek, s 1952-ben már a háromezredik falusi könyvtár nyílt meg Széphalmon. Mindez elsősorban Sallai Istvánnak és a Népkönyvtári Központ nem nagy létszámú, de eredményesen dolgozó kollektívájának volt köszönhető. A nem egészen három esztendő munkájának betetőzésekként a körzeti és a városi könyvtárak egybeolvasztásával megalakultak a megyei és járási könyvtárak, kiépültek a tanácsi közművelődési könyvtári hálózatok. A Magyar Könyvtárosok 1952-es I. Országos Konferenciáján Sallai István ismertette az eredményeket, az akkori ujjongó hangnemtől eltérően higgadtan, elemzően, de mégis jogos büszkeséggel. Ezzel befejeződött a közművelődési könyvtárügy mennyiségi fejlesztésének első üteme. Új, nehezebb feladatok megoldása várt a „kapitányra”, a magyar könyvtárakat európai színvonalra kellett emelni. 1952-ben új feladatot kapott. A Nemzeti Könyvtár újonnan szervezett módszertani osztályának élére került. A hálózat működött, de a könyvtárosok képzetlenek voltak. A továbblépés elsődleges feltétele a szakma alapelemeinek megtanítása volt. Hát jött újra a „kívülről jött”, hogy elvégezze az új magyar könyvtárügy második nagy munkáját. Szinte egyszerre tanult és tanított. Csodálatos érzéssel mindig a legjobb mestereket választotta, s kifogyhatatlan volt a kérdésben. Aztán mindazt, amit összeszedett, közérthetően, egyszerűen adta tovább, s minden alkalommal valami pluszt, valami igazán „sallaist” tett hozzá, amitől megvilágosodtak a fejek. Ki tudná összeszámlálni, hány meg hány előadást tartott szerte az országban? S a módszertani levelei, a könyvei! A szocialista könyvtárügy első nemzedéke a Gerő Gyulával 1953-ban készített „A könyvtári munka albumá”-ból

és a később „kis Sallainak” nevezett tankönyvből tanulta a mesterséget. Aztán 1956-ban Sebestyén Gézával együtt megalkotta „A könyvtáros kézikönyve” című alapvető művet, amely tankönyvül, állandó hivatkozási alapul, szinte könyvtárosi törvénykönyvül szolgált, és sok vonatkozásban szolgál ma is. A szerzőpáros nagyszerűen kiegészítette egymást. Sebestyén Géza képviselte a megalapozott, mély elméleti tudást, Sallai István pedig a gyakorlatot, a felserdülőben levő magyar könyvtárügy szükségleteit. Ikercsillagok voltak ők a magyar kultúra egén. Mindig, s mindenkor igaz érvekkel védték meg egymást, ha igaztalanul elmarasztaló kritika akarta besározni a másikat. Nagyon sok könyvtáros azt is hitte, hogy egy emberről, Sallai Sebestyénről van szó. Nekik volt igazuk.

A vidéki tanító hét kemény esztendő alatt könyvtáros szaktekintéllyé vált. Nyitott ember volt, aki minden új és jó gondolatot befogadott. Hol kivételes intuiciója, hol hallatlanul logikus gondolkodása segítette újra és újra a fősodrásba. Így volt ez 1957 cseppfolyós időszakában is, mikor a szabadpolcos könyvtári rendszerről személyes tapasztalatok alapján beszámoló Rácz Aranka pártjára állt. Ma már alig hihető (pedig írásbeli nyomai vannak), hogy milyen küzdelmet kellett vívnia a nem mindig lovagias eszközökkel hadakozó, ideológiai tekintélyre hivatkozó maradiak ellen. S ez a nem tulságosan bátor ember megívta a harcot, melyet a Vargha Balázssal közösen írt „A szabadpolcos közművelődési könyvtár” című munka végleg eldöntött.

De továbbra sem ült a babérjain. Érzékeny szeizmográfként reagált a magyar könyvtárügy problémáira. S nemcsak a befogadásban volt különleges, hanem a válaszadásban is. 1968 tavaszán az OKDT békéscsabai konferenciájára húsz példányos sokszorosításban megjelent munkájában („Közművelődési könyvtárügyünk fejlődési iránya”) megvonta a magyar közművelődési könyvtárügy felszabadulás utáni fejlődésének mérlegét és megjelölte a követendő utat, amelynek lényege az volt, hogy a könyvtár alapvető feladata az információ szétsugárzása. „Apage, Satanas” – kiáltotta néhány felbízott kritikus. És valóban fejét akarták venni. S ő, maga mögött érezve a progresszív könyvtárosok nem is néma táborát, újra csak diadalra vitte az ügyet. A „könyvtári irányelvek” és a III. Könyvtáros Konferencia közművelődési határozatai, az új könyvtári törvény vonatkozó szakaszai a Sallai-féle alapozásra épültek.

S aztán tudott megegyeszer, sajnos utoljára, megújulni. Amikor végre elérkezett a közművelődési, majd az utolsó években az egyetemi és főiskolai könyvtárépítések időszakára, kitanulta a könyvtárépítészetet. Remek érzékkel most is a legjobb forrásból merített, most is az előremutatót plántálta a fogékony vagy kemény koponyákba, a meggyőzés taktikájából is példát mutatva tanítványainak.

Kívülállóként került a szakmába, s élete végéig jó értelemben vett kívülálló maradt, aki képes volt a napi rutin fásultságától mentesen, de azért teljes szakmai fegyverzetben megítélni, mit, mikor, hogyan kell tenni. Végtelen türelme volt a tanuláshoz és a tanításhoz. Ha már semmiképpen nem boldogult, akkor egy-egy pompásan odaillő, s többnyire önirónikus bajai vagy kisszállási anekdotával igazított el a szakma és a világ rejtelmeiben.

* * *

Az idén áprilisban ünnepli a magyar könyvtárügy a tanácsi közművelődési könyvtári hálózatok indításának 30. évfordulóját. Van okunk az ünneplésre, kibírjuk az összehasonlítást a legtöbb ország közművelődési könyvtárügyével. Sajnos, aki a legtöbbet tette azért, hogy ez a jubileum az örömteli számvetés jegyében teljen, nem érte meg a nagy ünnepet. Most, mikor végiggondoljuk áldozatos és szépívű életét, tudatunkba kell vésni, s a jövő könyvtáros nemzedékének is tanuságot kell tenni arról, hogy Sallai István nemcsak kiváló szaktudós volt, hanem tiszta, bölcs és becsületes ember is, aki sosem találta terhesnek a jó ügy, s a szeretett emberek szolgálatát.

BERECZKY László